

PIERĀDĪŠANAS INSTITŪTA PRINCIPI CIVILPROCESĀ

Abstract

The institute of proof in civilprocess

The institute of proof is one of key elements in a civilprocess, because within its frames the existence of the demonstrable facts as well as the essence of the dispute are clarified. The principles of the institute of proof in the theory of proof are often identified with the common principles of a civilprocess, however it is necessary to separate them and identify them both in practical application and in the theory of rights with the purpose to define common and specific features of the institute of proof as well as to identify development directions.

In Latvian civilprocess the research of principles of the institute of proof is a low developed field of rights and until now the existing researches did not separate the principles of the institute of proof from common principles of the civilprocess. The principles of the institute of proof can be divided into common and specific ones. The common principles are intrinsic in general for the whole civilprocess, but specific principles are specific only for the institute of proof. Consequently, as basic common principles can be regarded the judges neutrality, principle of adversarial, principle of legality. In turn, as specific principles, taking into account the objectives of proof, can be regarded the principle of cognition of truth, the facts only proof principle, principle of equal strength of evidence etc.

Atslēgas vārdi: pierādīšana, principi, sacīkstes princips, patiesības princips, likumības princips, tiesneša neitralitātes princips

Pierādīšanas institūts civilprocesā ir viens no būtiskākajiem, jo tā ietvaros tiek noskaidrota pierādāmo faktu pastāvēšana un strīda būtība. Pierādīšanas institūta principi pierādīšanas teorijā nereti tiek identificēti ar civilprocesa kopējiem principiem, taču gan praksē, gan tiesību teorijā ir nepieciešams tos savā starpā nošķirt un identificēt, lai varētu noteikt pierādīšanas institūta kopējās un atšķirīgās iezīmes, kā arī nospraust attīstības virzienus.

Latvijas civilprocesā pierādīšanas institūta principu pētniecība ir mazattīstīta tiesību nozare un līdz šim esošie pētījumi neizdalīja atsevišķi pierādīšanas institūta principus no kopējiem civilprocesa principiem.

Pierādīšanas institūta principus var iedalīt kopējos un specifiskos. Kopējie principi ir raksturīgi kopumā visam civilprocesam, bet specifiskie principi ir raksturīgi tikai un vienīgi pierādīšanas institūtam. Līdz ar to, pie kopējiem principiem pamatā var izdalīt tiesnešu neitralitāti, sacīkstes principu, likumības principu. Savukārt, pie specifiskajiem principiem, ņemot vērā pierādīšanas mērķi un uzdevumus, pieskaita patiesības izzināšanas principu, tikai faktu pierādīšanas principu, pierādījumu vienāda spēka princips, u.c. Par cik patiesības noskaidrošanas princips kā pierādīšanas specifiskais princips ir vistiešāk saistīts ar civilprocesa kopējiem principiem, būtiski ir noskaidrot tā mijiedarbību ar sacīkstes, likumības un tiesneša neitralitātes principu.

Pierādīšanas institūts civilprocesā ir norobežojams no citu procesu (administratīvā un kriminālprocesa) pierādīšanas institūtiem galvenokārt ar specifiskajiem vadošajiem principiem, kuru starpā vienmēr tiek akcentēts sacīkstes princips un dispozitivitātes princips

kā vadošie. Pārsvarā civilprocesam raksturīgie principi tiek analizēti īpaši neizdalot pierādīšanas institūtam raksturīgos atsevišķi no vispārīgajiem jeb kopējiem civilprocesa principiem, tādējādi radot priekšstatu, ka attiecībā uz pierādīšanas institūtu ir attiecināmi visi tie paši principi, kas kopumā uz visu civilprocesa nozari. Šāds skatījums nepamatoti var sašaurināt pierādīšanas institūta attīstības izpētes robežas, jo netiek pievērsta pietiekama uzmanība atsevišķu principu izpētei un tālākai attīstībai.

Ar jēdzienu princips tiek saprasti pamatnoteikumi un vadošās idejas. (Juridisko terminu vārdnīca 1998: 214) Taču, lai šos pamatnoteikumus jeb idejas varētu piemērot, ir nepieciešamas tos ietvert normatīvajā aktā vai arī tiem jāizriet no normatīvā akta regulējuma. Tādējādi, jebkurus principus var definēt kā attiecīgās nozares pamatu veidojošās tiesiskās idejas, kas nostiprinātas normatīvā akta vispārīgajā regulējumā. Šāds uzskats ir ietverts vairāku autoru darbos un izriet no Civilprocesa likuma. Tā piemēram, Krievijas civilprocesuālists Treušņikovs norāda, ka principi vijās cauri visiem civilprocesa institūtiem un nosaka tādu civilprocesa uzbūvi, kas nodrošina likumīgu un pamatotu lēmumu pieņemšanu un izpildi.

Tiesiskā ideja, koncepcija, kura nav nostiprināta tiesību normās eksistē tikai kā tiesību doktrīna. (Треушников 2007:35)

Savukārt, A.Līcis ir norādījis, ka jebkura pamatideja vai noteikums uzskatāms par principu gadījumā, ja tas noteiktā kārtībā ir nostiprināts likumdošanas aktos. Taču jāņem vērā, ka vairumā gadījumu vispārīgie tiesību principi nav tieši ietverti normatīvajos aktos, bet gan izriet no tiem vai pat no visas tiesību sistēmas kopumā un nostiprinās kā tiesību avotstiesu prakses rezultātā. (Līcis 2003:39)

Latvijas Civilprocesa likuma Vispārīgajā daļā ir ietverti būtiskākie vispārīgie civilprocesa principi, tādējādi nodrošinot principu darbības un piemērošanas priekšnoteikumu – ietveršanu normatīvo aktu normās. Civilprocesa principi palīdz labāk saprast un tulkot Civilprocesa likuma normas un nonākt līdz tiesiskam rezultātam civiltiesiskā strīda izskatīšanas gaitā. Lielākā daļa civilprocesa principu ir nostiprināti Latvijas Civilprocesa likumā, daļa principu ietverti LR Satversmē (piemēram tiesības uz taisnīgu tiesu), bet pastāv arī tādi principi, kuri konstatējami iztulkošanas ceļā un izriet no pozitīvajām tiesībām (piemēram dispozitivitātes princips).

Sacīkstes princips ir pieskaitāms pie civilprocesa kopējiem jeb vispārīgajiem principiem, kura uzdevums ir nodrošināt likumības un līdztiesības ievērošanu nolēmumu pieņemšanas procesā, vienlaicīgi garantējot tiesneša neitralitāti un objektivitāti. Tādējādi tiesnesis, kurš nav iesaistīts pierādījumu vākšanā un nerealizē objektīvo izmeklēšanu, ir daudz neitrālāks un objektīvāks.

Kā to savā rakstā ir uzsvērusi M.Paļčikovska, sacīkstes procesā puses sniedz tiesai informāciju - pierādījumus un argumentus, prezentējot savu lietas skatījumu, un fakti tiek noskaidroti, tiesai vērtējot šo informāciju caur savstarpējo pušu pozīciju, pierādījumu un argumentu kritisku izvērtējumu. Līdz ar to, tiesa vispilnīgāk spējrealizēt brīvās pierādījumu vērtēšanas metodi, kuras normatīvais pamatojums ir atrodams Civilprocesa likuma 97.pantā. Var piekrist atzinumam, ka sacīkstes principa un tiesneša neitralitātes un objektivitātes pamatā katra puse ir dabiski ieinteresēta maksimāli pierādīt savu pozīciju un maksimāli izkritizēt pretējās puses pierādījumus un argumentus, tā dabīgā ceļā sniedzot trešajai neitrālajai pusei - tiesai - maksimāli daudz informācijas, lai pieņemtu maksimāli objektīvu lēmumu, un tādējādi tiek noskaidrota patiesība. (Paļčikovska 2007)

Latvija civilprocesa attīstībā ir izvēlējusies klasisko sacīkstes procesu, kur kā vadošie principi tiek norādīts sacīkstes princips un tam sekojošais dispozitivitātes princips, paredzot tiesnesim piešķirt pasīvo lomu pierādījumu vākšanā, bet uzliekot pusēm pienākumu pašām izvērtēt un izvēlēties kādus pierādījumus iesniegs lietā un kādā veidā pierādis savu apgalvojumu patiesīgumu. Tādējādi civilprocesā tiek mazināta objektīvās izmeklēšanas principa loma, taču neizslēdzot to pilnībā no civilprocesa. Civilprocesa likuma 8.pantā tiek ietverts apstākļu noskaidrošanas princips, kurš uzliek tiesai pienākumu noskaidrot lietas apstākļus, pārbaudot pierādījumus, kuri iegūti likumā noteiktajā kārtībā. Tādējādi tiek nospraustas robežas, kuru ietvaros puses realizē savus procesuālos pienākumus, t.i., iesniedz pierādījumus par pierādāmiem faktiem, bet tiesai ir tiesības norādīt uz pierādījumu pietiekamību vai nepieciešamību tos papildināt ar citiem pierādījumiem. Šādā veidā tiek realizētas civilprocesuālās tiesiskās attiecības starp tiesu un lietas dalībniekiem.

Latvijas civilprocesuālists V.Bukovskis ir uzsvēris, ka prāvnieku strīdīgās attiecības tiesa apspriež pēc tiem datiem, kurus puses iesniegušas tiesai, un vienīgi šie dati ir tiesai nepieciešamais procesuālais pierādījumu materiāls. (Bukovskis 1933:235) Taču, tajā pat laikā, arvien lielāka nozīme ārvalstu civilprocesos tiek piešķirta tiesneša tiesībām iejaukties sacīkstes principā tiktāl, ciktāl to pieļauj dispozitivitātes princips un patiesības noskaidrošanas nepieciešamība likumīga un taisnīga sprieduma taisīšanas nolūkā. Tā piemēram, vācu civilprocesuālisti Rozenbergs un Švābe savos darbos norāda, ka sacīkstes princips nav nesatricināma dogma, bet gan tiesvedības interesēs ir nepieciešama tiesneša līdzdarbība patiesības noskaidrošanā.(Rosenberg/Schwab 1993: 425) Latvijas civilprocesa likumā tiesneša līdzdarbība pierādījumu iegūšanā ir redzama Civilprocesa likuma 112.pantā, kurā norādīts, ka tiesa vai tiesnesis pēc lietas dalībnieka motivēta lūguma ir tiesīga pieprasīt rakstveida pierādījumus no valsts un pašvaldību iestādēm, citām fiziskajām un juridiskajām personām. Līdzīgs normatīvs regulējums ietverts arī Civilprocesa likuma 116.panta pirmajā

daļā, paredzot iespēju lietas dalībniekam, kurš iesniedz tiesai lietisko pierādījumu vai lūdz to pieprasīt, jānorāda, kādus lietā nozīmīgus apstākļus šis pierādījums var apstiprināt.

Tātad, attiecībā uz sacīkstes principu kā visa civilprocesa kopīgo principu, jāsecina, ka tā darbība nav absolūta un atkarīga tikai no pušu zināšanām un spējas pierādīt, bet tiesai vai tiesnesim ir tiesības līdzdarboties tiesas spriešanas interesēs un noskaidrot iespējamo patiesību. Vienlaicīgi var atzīt, ka sacīkstes princips kā civilprocesa vadošais princips ir vērsts uz lietas dalībniekiem, kuriem procesuāli ir noteikts pierādīšanas pienākums, bet nevis uz tiesu vai tiesnesi, kura loma pierādīšanas procesā ir noskaidrot lietas faktiskos apstākļus. Līdz ar to var apgalvot, ka sacīkstes principa ievērošana vai pārkāpšana ir saistīta tikai un vienīgi ar lietas dalībnieku darbību vai bezdarbību. Tiesneša rīcība var būt saistīta tikai ar likumības principa ievērošanu vai pārkāpšanu.

Tādējādi tiesnesim vai tiesai pierādīšanas procesā būtiski ievērot likumības principu, vienlaicīgi nodrošinot lietas dalībnieku procesuālo tiesību ievērošanu.

Likumības princips Latvijas Civilprocesā izriet no Civilprocesa likuma 1.panta otrās daļas, kurā norādīts, personai, kas griezusies tiesā, ir tiesības uz tās lietas izskatīšanu tiesā likumā noteiktajā procesuālajā kārtībā. Saistībā ar pierādīšanas procesu, likumības princips ir attiecināms uz pierādījumu iegūšanu un novērtēšanu. Likumības principa ietekme ir vērojama gan uz lietas dalībniekiem, gan uz tiesu un tiesnesi. Galvenokārt prakses problēmas ir konstatējamas saistībā ar pierādījumu iegūšanu un vērtēšanu. Visiem pierādījumiem, kurus lietas dalībnieki iesniedz lietā, ir jābūt iesniegtiem pienācīgā formā un atbilstošā kārtībā. Tā piemēram, liecinieka liecība ir atzīstama kā iegūta pienācīgā formā tikai tad, ja tā iegūta atbilstoši Civilprocesa likuma 169.panta un 170.panta prasībām – pēc brīdināšanas par saukšanu pie kriminālatbildības par atteikšanos no liecināšanas vai par apzināti nepatiesas liecības došanu, turklāt liecības sniegšanas vieta ir tiesas sēde un liecības forma – mutiska liecināšana ar liecības fiksēšanu tiesas sēžu protokolā. Rakstveida liecinieku liecības Latvijas Civilprocesā nav pieļaujamas, kaut gan Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 861/2007, ar ko izveido Eiropas procedūru maza apmēra prasībām, 9.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka tiesa var atļaut pierādījumus iegūt, izmantojot rakstiskas liecinieku, ekspertu vai pušu liecības.(Regula (EK) Nr. 861/2007). Rakstveida liecinieka liecības forma ir pieļaujama tikai gadījumos, ja tiesvedību regulē speciālās normas, kuras šādu liecināšanas formu pieļauj. Tātad, ja civillietā tiek skatīta atbilstoši Latvijas Civilprocesa likuma normām, tad, tiesai nākas vērtēt liecinieka liecību likumību atbilstoši nacionālā procesa prasībām, savukārt, skatot strīdu, kurš pamatots ar Regulas (EK) Nr. 861/2007 normām, atbilstoši regulējumam, būs pieļaujamas rakstveida liecības.

Attiecībā uz rakstveida pierādījumiem, likumības princips ir attiecināms uz dokumenta formas prasībām, t.i., materiālajās normās ir ietverta virkne norāžu, kādā formā attiecīgais darījums ir jānoformē, tā piemēram, Civillikuma 1475.pantā ir norādīts, ka darījuma formas neievērošana tajos gadījumos, kad formu prasa likums vai kad līdzēji darījuši no tās atkarīgu sava darījuma spēku, padara pašu darījumu par spēkā neesošu. Iepriekšējām norunām, kas tādos gadījumos notiek starp līdzējiem, nav nekāda tiesiski saistoša spēka, un līdz to ietērpšanai attiecīgā formā katram līdzējam ir tiesība no tām vienpusēji atkāpties. (Civillikums 1937) Vērtējot rakstveida pierādījumus, tiesai nākas izvērtēt jautājumu par pierādījuma pieļaujamību, un, vai formas neievērošana rada neiespējamu izmantot citus pierādīšanas līdzekļus, ņemot vērā, ka civilprocesā nevienam pierādīšanas līdzeklim nav priekšroka attiecībā pret citiem pierādīšanas līdzekļiem. Tātad, likumības principa pamatā ir jāņem vērā pierādījumu iegūšanas un novērtēšanas prasības.

Specifiskie pierādīšanas principi ir raksturīgi tikai un vienīgi pierādīšanas institūtam. Tā piemēram, patiesības noskaidrošanas princips. Vairākos avotos tiek analizēta mijiedarbība starp sacīkstes principu, kuru realizē civiltiesiskā strīda puses un patiesības noskaidrošanas principu, kurš ir attiecināms uz tiesu vai tiesnesi. Jānorāda, ka patiesības noskaidrošanas principa spilgtākā izpausme ir vērojama prasības tiesvedībā, kurā strīda puses ar iesniegtajiem pierādījumiem un saviem argumentiem mēģina pārliecināt tiesu par viņiem labvēlīgas patiesības pastāvēšanu, lai panāktu sev pozitīvu tiesas spriedumu. Kā apgalvojis A.Līcis, patiesības princips nebūt nenozīmē pienākuma uzlikšanu tiesai noskaidrot lietas apstākļus visos sīkumos, jo ir saprotams, ka tas nav iespējams un arī nav nepieciešams. (Līcis 2003:52) Tātad, tiesas uzdevums ir noskaidrot lietas apstākļus tiktāl, ciktāl tā ir iespējamā ticamā patiesība, kura izriet no iesniegtajiem pierādījumiem un pušu argumentiem. Tā rezultātā tiesa konstatē juridiskos faktus, kuru iekļaušana tiesas spriedumā, kas stājies likumīgā spēkā, liecina par to patiesumu un faktisko pagātnes atspoguļojumu. Konstatētajiem juridiskajiem faktiem ir jāizriet no lietā iesniegtajiem pierādījumiem, kuri ir pietiekami, lai tiesa varētu konstatēt tos apstākļus, kas ir prasības priekšmeta pamatā un ietverti attiecīgajā materiālajā normā kā pierādāmie apstākļi.

Kopumā var secināt, ka civilprocesa principu realizācija pierādīšanas procesā ir cieši savstarpēji saistīta, nenodalot atsevišķi kopējos civilprocesa principus no pierādīšanas specifiskajiem principiem. Pierādīšanas procesā nav pieļaujama viena principa dominēšana starp parējiem principiem. Patiesības noskaidrošanas principa realizācija nav iespējama bez sacīkstes, likumības un tiesneša neatkarības un objektivitātes principu mijiedarbības.

Bibliogrāfija

1. Bukovskis V. (1933) *Civilprocesa mācības grāmata*, Rīga.
2. *Juridisko terminu vārdnīca* (1998) Rīga: Nordik.
3. Līcis A. (2003) *Prasības tiesvedībā un pierādījumi*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
4. Rosenberg/Schwab. (1993) *Zivilprozessrecht*. Munnchen.
5. *Гражданский процесс*, (2007) под редакцией М.К. Треушников, ОАО "Издательский Дом "Городец".

Normatīvie akti

1. *LR Satversme*. Stājas spēkā 07.11.1922.
2. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 861/2007 (2007. gada 11. jūlijs), *ar ko izveido Eiropas procedūru maza apmēra prasībām*, <http://eur-lex.europa.eu>, [2011. 19.03.]
3. *Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības* " ,stājās spēkā 01.03.1993., www.likumi.lv [2011. 20. 03.]
4. *Civilprocesa likums*, „LV”, 326/330 (1387/1391), www.likumi.lv [2011.14.02].

Raksti žurnālos:

1. Paļčikovska M. (2007) Tiesneša objektivitāte un neitralitāte: sacīkstes principa realizācija. *Jurista Vārds*. Nr.48 (501), www.juristavards.lv [2011. 19.03.]